

Ramiza Smajić

**NOVO IZDANJE HANGIJEVE KNJIGE
ŽIVOT I OBIČAJI MUSLIMANA U BiH¹**

**NEW EDITION OF THE HANGI'S BOOK
LIFE AND CUSTOMS OF MUSLIMS IN B&H**

Sažetak

Tekst je prikaz knjige Život i običaji muslimana u BiH Antuna Hangija.

Summary

The text contains a review of the book entitled: Life and Customs of Muslims in B&H by Antun Hangi.

*Težak je posao i pisati ovakvo djelo, treba poznavati svijet, građu sakupljati,
babe plaćati, kafom ih i duhanom častiti da koju saznaš,
a konac konca? Hasne nikakve.
Antun Hangi²*

Stvaranjem novog društvenog poretka i uspostavljanjem drugačijih društvenih odnosa s dolaskom Osmanlija u Bosni dolazi do simbioze

¹ Prikaz knjige *Život i običaji muslimana u BiH*, Sarajevo: Dobra knjiga, 2009, 215 str.

² Aiša Softić, Antun Hangi i njegov rad na sakupljanju narodnih običaja i pjesama kod bosanskohercegovačkih muslimana, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Etnologija, Nova serija, sv. 40/1985, str. 168.

zatečenih i donesenih kultura i utjecaja, uglavnom olakšane time što s jedne strane vlast nije težila zatiranju zatečenog stanja, a s druge strane što dolazi do širenja islama kao glavnog faktora u formiranju – između ostalog – novog lika kulturne historije Bošnjaka. U daljnjem historijskom slijedu Austro-Ugarska utiskuje srednjoevropski pečat u dotadašnji osmanskoislamski način života, doprinoseći osebnosti karaktera domaćeg muslimanskog stanovništva.

Historijska pozadina sveukupnih prilika u Bosni i Hercegovini na razmeđu 19. i 20. stoljeća obilježena je velikim dijelom radom na prosvjetnom i kulturnom razvoju muslimanskog stanovništva. Između vrijednih pregalaca u tom pravcu (Osman Nuri Hadžić, Ivan Aziz Miličević, Edhem Mulabdić, Safvet-beg Bašagić, Hamid Šahinović Ekrem, veliki reformator Džemaludin Čaušević...) pojavljuje se niz autora čija je produkcija nekad rezultat poticaja zvanične kulturne politike, nekad pojedinačnog uklona, interesa i entuzijazma, a nekad svega toga zajedno.³ Djelo Antuna Hangija, prosvjetnog radnika, sakupljača bošnjačkih narodnih pjesama i istraživača života i običaja ovog etnosa, kritičari obično svrstavaju upravo u ovu treću grupu. Ove godine se navršava 110 godina otkako je ovaj autor otjelovio svoj doprinos poznavanju i promociji etnografske i kulturne historije Bosne i Hercegovine kroz djelo *Život i običaji muhamedanaca u Bosni i Hercegovini*⁴. U skladu s aktivnim prerastanjem nacionalnog situiranja i određivanja bošnjačkog naroda kao „muhamedanaca u BiH“, već naredno, znatno prošireno izdanje ove knjige, imat će izmijenjen naslov – *Život*

³ Dok autor poput Grđića-Bjelokosića (Luka Grđić-Bjelokosić, *Život i običaji Muhamedanaca u Bosni i Hercegovini*, napisao Antun Hangi, Karadžić, br. 1, god. IV, Aleksinac 1903) nedvosmisleno odriče Hangijevo poznavanje života i običaja „naših Muslimana“ i podvlači Hangijevu naglašenu poruku da su Bošnjaci Hrvati muslimanske vjeroispovijesti koje je nova vlast ovakvim projektima željela da pridobije za svoje političke ciljeve, skoro stoljeće kasnije Aiša Softić (ranije nav. dj.), ističući napor autora da prikaže specifičnost života i običaja Bošnjaka, smatra da je teško biti isključiv u tvrdnji da li je Hangijev rad na ovom polju bio plod entuzijazma ili austrougarske politike u Bosni i Hercegovini, ali da je autor u najvećoj mjeri uspio u svom naumu predstavljajući život Bošnjaka.

⁴ Antun Hangi, *Život i običaji muhamedanaca u Bosni i Hercegovini*, napisao Antun Hangi, Preštampano iz *Osvita*, Mostar, Tisak Hrvatske dioničke tiskarne, 1900.

*i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*⁵, dok će se 3. izdanje pojaviti tek 1990. godine, unoseći veliko „M“ u riječi „Musliman“ u naslovu.⁶

Ako se vodimo principom da potrebu za novim izdanjem najbolje možemo ocijeniti prema onom koliko je određeno djelo preživjelo i koliko je ostalo aktuelno u današnjim uslovima, doći ćemo do sljedećih zaključaka: ako se djelo posmatra u kontekstu epohe u kojoj je nastajalo (a to je nužnost svakog ispravnog čitanja), primijetit će se da je većina nedostataka u djelu rezultat općeprihvaćenih mjerila s kraja 19. stoljeća. „Slike u glavi“ s kojima i sam Hangi dolazi u Bosnu i koje imaju prirodnu osobinu da nadžive ideologije, nisu smetale da sveukupna korisnost i kvalitet djela Antuna Hangija učine da ono opstane, traje cijelo jedno stoljeće, pa čak sačuva toliko aktuelnosti u sadržaju do naših dana. U valorizaciji značaja ovog djela to govori samo po sebi.⁷ Kad je riječ o prisutnosti ovakvog tematskog usmjerenja, može se reći da je ovo djelo bilo prvi pokušaj sintetskog prikaza života i kulture Bošnjaka s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Bosanskohercegovačko kulturno stvaralaštvo 20. stoljeća u širem smislu karakteriziraju konstante poput usitnjenosti tema, manjka sintetičkih studija, uzdržanosti u tretiranju dugogodišnjih „tabu“ tema, te usmjeravanje istraživanja na pitanja koja su samo trenutno i kratkoročno vezana za lokalni *milieu*. Sve to stvara sliku određene ograničenosti većeg dijela bosanskohercegovačkih autora u praćenju općih procesa. To nije slučaj s autorom kao što je Antun Hangi, koji čak u godinama živih društvenopolitičkih, ekonomskih i kulturnih previranja vodi računa o zahtjevima bošnjačkih intelektualaca tog vremena i uvažava potrebu za pravilnijom nominacijom naroda, mijenjajući „Muhamedance“ iz naslova svog djela u, za to vrijeme prihvatljivije, „muslimane“. Pored toga, u stalnim otimanjima oko muslimanske baštine Antun Hangi je samim naslovom na neki način zaštitio ovaj korpus. Službovanje koje

⁵ Antun Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, napisao Antun Hangi, drugo znatno povećano i ispravljeno izdanje, Sarajevo, Naklada Daniela A. Kajona, 1906, str. 242.

⁶ Antun Hangi, *Život i običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini*, priredila Radmila Kajmaković, 3. izd., Sarajevo, Svjetlost, 1990.

⁷ Zanimljivo li optužbe kritičara za političku motiviranost Hangijevog pisanja ili njegovo tretiranje samo kao literarnog djela, ostaje jedna nepobitna civilizacijska činjenica da je za Austro-Ugarsku Bosna koju poznajemo kao zemlju sa iskustvom višenacionalne zajednice bila u velikoj mjeri još uvijek „terra incognita“ u Hangijevo vrijeme.

je učitelja Antuna Hangija vezalo primarno za gradove Maglaj, Bihać, Banju Luku i Sarajevo ograničilo je, nažalost, domet autorovih saznanja u lokalnim koordinatama. Bosansko područje zavarava svojom geografskom minijaturom, pa se lokalni elementi – i to ne samo kod Hangija – često uzimaju kao standardi za cjelokupni bosanskohercegovački prostor. Kad se govori o životu, običajima, tradiciji Bošnjaka, oni su u velikoj mjeri rezultat njihovog pokušaja da se uhvate ukoštac s ondašnjom stvarnošću. Međutim, pošto se pri ovom susretu razvija i karakterizacija ne na razini života pojedinca, nego na razini etičkog života zajednice, treba uzeti u obzir nedostatnost Hangijevog poznavanja prilika u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, njegovu usmjerenost na tretiranje skoro isključivo gradskog stanovništva (uz potpuno zanemarivanje života i običaja među seljaštvom), brojna pojednostavljivanja i uopćavanja na mjestima gdje se to nikako ne može činiti (izjednačavanje pojma „kumstva“ kod Bošnjaka, Srba i Hrvata, naprimjer), nepoznavanje suštine temeljnih islamskih ustanova koje su u Bosni u potpunosti poštovane (naprimjer, suštine bračnog ugovora među muslimanima koji autor prikazuje kao „kupovinu žene“). Imajući ovo na umu, ipak se može reći da je autor svoje istraživanje postavio u solidan teorijski okvir, dajući nam djelo koje u svojoj konačnici do današnjih dana predstavlja nesumnjiv doprinos poznavanju kulturne historije Bosne i Hercegovine, ali i kao element posebno bošnjačke baštine. Iako na više mjesta dehistorizirana različitim elementima umjetničkog izražavanja, autorova saznanja – iskazana inače pitkim i lahkim stilom kazivanja Antuna Hangija – i danas plijene pažnju čitalaca, što je dovoljan razlog za novo izdanje ovog djela i njegovu prezentaciju zainteresiranima. Zamjerke koje smo iznijeli služe samo za naglašavanje potrebe da se ulažu daljnji naponi u predstavljanjima života i običaja Bošnjaka u njihovoj punoj raznovrsnosti i prostoru na kojima su postojali i opstajali. Savremena kretanja u svijetu – posebno naučne i stručne literature – stvorila su atmosferu dostupnosti brojnih djela književnohistorijske i etnološko-folklorističke tematike. Međutim, kvantitet ovih djela ne donosi istovremeno i kvalitet informacija u njima, pa se mali broj knjiga uspijeva održati kao referencijalna vrijednost u kulturi uopće. I pored višesmjernog uopćavanja, sažimanja ogromnog bogatstva života i kulture Bošnjaka u uske geografske granice u njegovom doseg, djelu Antuna Hangija ne može se osporiti značaj reprezentativnosti i približavanja života jednog sloja

muslimanskog stanovništva, pretežno uglednih i bogatih građana. Hangi to na momente radi na umjetnički način, ne praveći razlike između historijskih činjenica i narodnih zapamćenja, što kritičkom peru daje direktnu mogućnost da dovede u pitanje vjerodostojnost svega što autor donosi. Međutim, kako elementi tradicije imaju i istinskih historijskih vrijednosti, treba prihvatiti i autorov osjećaj da narodne pjesme koje donosi u djelu, naprimjer, mogu razotkriti neke elemente u običajima i stilu života bosanskohercegovačkih muslimana. I sam autor u drugom izdanju svoje knjige priznaje da je naslov djela preopširan prema njegovom sadržaju i da bi bolje bilo da je glasio *Iz života i običaja muslimana u Bosni i Hercegovini*, jer nije opisao niti je mogao opisati „u jednoj knjizi sve običaje naših muslimana“. Veličina priznanja ogleda se i u činjenici da za cijelo proteklo stoljeće ne samo da nije urađena sinteza u vidu knjige koja bi obuhvatila svu raznolikost života i običaja Bošnjaka nego nema ni dovoljno pojedinačnih studija kojima bi bili obrađeni segmenti takve sinteze.⁸ Pored toga, simptomatična je decenijska „šutnja“ u tretiranju ovakve problematike u naučnim projektima, uključivanju u udžbeničku literaturu, pa samim tim i izdavaštvu, između sjajnih pojedinačnih autorskih zahvata Muhsina Rizvića ili Alije Isakovića.⁹

⁸ Zanimljivo je kako nobelovac Ivo Andrić nedvosmisleno ukazuje na netretiranost ove oblasti, kao i na „svoju nesposobnost“ da to uradi: „Nikada kod muslimanskog sveta nije bilo većeg tuđina od kućnog praga. Ja sam o muslimanima mnogo pisao, ali sam se čuvao da ne diram u njihov intimni život, odnose u porodici i sl. Ja, jednostavno, za to nisam bio sposoban. Njihov život poznat mi je bio samo do avlije, dalje – jok.“ Andrić dalje dodaje: „Zato sam često govorio Skenderu Kulenoviću, pokojnom Hamzi Humu, Zuki Džumhuru i još nekima: ‘Napišite što god o muslimanskoj porodici, jer mi iz hrišćanskih kuća nismo sposobni da to uradimo.’ Šteta što me nisu poslušali.“ (Ljubo Jandrić, *Sa Ivom Andrićem: 1968-1975*, Beograd, SKZ, 1977, str. 287)

⁹ Obiman opus radova Muhsina Rizvića (*Iznad i ispod teksta, Bosanskohercegovačke književne studije, Bosanski Muslimani u Andrićevu svijetu, O lirsko-psihološkoj strukturi sevdalinke, Prenapregnuta čulnost kao opsesija književnog izraza, Kult Bosne i Bošnjaka, Tri faze u razvitku psihološke proze Meše Selimovića, Svlačenje duše, Prisjećanja o Čatiću - pjesniku i patniku...*), kao i djela Alije Isakovića (posebno antologije i studije poput *BISERJA, Izbor iz muslimanske književnosti, O nacionaliziranju Muslimana, 101 godina afirmiranja i negiranja nacionalnog identiteta Muslimana*, potom *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku, Rječnik bosanskoga jezika...*) svijetli su dokaz da je bilo autora koji su kroz reafirmaciju mnogih bošnjačkih pisaca i bosanskog jezika utirali put oživljavanju nesumnjivo marginalizirane i potiskivane bošnjačke tradicije.

Kroz sve rečeno o djelu Antuna Hangija suvišna je daljnja elaboracija razloga zbog kojih je Dobra knjiga prepoznala potrebu za novim izdanjem. Duh altruizma, da svijetu predstavi svoja saznanja, autoru Hangiju daje ono čega je današnji čitalac u velikoj mjeri lišen zbog vlastitih uklona ili sujete. Naime, u vremenima velikih političkih promjena narodi su uglavnom spremni da smatraju kako svijet počinje od njih. Ovakve knjige dokazuju trajne vrijednosti i otvaraju značajna pitanja poput onog da nije dovoljno voditi računa o onom šta sami mislimo o sebi nego i onom šta drugi misle o nama, a što stalno zaboravljamo.